زنجیرە وتار: کۆماری کوردستان- دووی ڕێبەندان (٥)

ئامادەکردنی: تاهیر عەلیار

گرتنی پادگانی میاندواو و یارمەتیدانی فیداییەکانی ئازەربایجان

دەمانبیستەوە کە لە لایەن ئازەربایجانێ وردە وردە شاڵاو دەبەنە سەر پۆستەکانیان هاواڵەکانم گوتیان برۆ بۆ لای قازی و پێی بڵێ کە ئێمەش بە چەکی خۆمانەوە حازرین برۆین بە کومەگی ئازەربایجانەوە منیش چوومە لای قازی و پێشنیاری خۆم و هەواڵەکانم دەگەڵ باس کرد دە جوابدا کوتی جارێ دەست راگرن بۆخۆم پێتان دەڵێمەوە. چاوەڕوانمان کرد تا قازی پێمان بڵێتەوە بەڵام قازی چ دەنگی نەبوو چەند جارێکی دیکەش چوومە لای کەچی بێسوود بووتا شەوێکی چەند ئەفسەری شۆڕەوی هاتن و چوون بۆ لای قازی لە مەحکەمەی. هاواڵەکانم گوتیان ئێستا کاتی چاکەبرۆیە لای و لە کن ئەو ئەفسەرانە داواکارییەکە مانی پێبڵێی من کە پێشتر چەند جارێک سەبارەت بەو باسەوە چووبوومە کنی شەرمم دەکرد زووزوو برۆمە لای و سەری بگرم ناچار چووم قسەم دەگەڵ کەریم خوسرەوی کرد و ئەوم ناردە کن قازی و تێمگەیاند کە دەبێ بڵێ چی . ئەو کە قسەکەی دەگەڵ قازی باس دەکات قازیش پرس بە رووسەکان دەکات ئەوانیش دەڵێن زۆر چاکە هەر کەس مەیلی لێیە با بڕوات کەریم هاتەوە و خەبەرەکەی دایێ و کوتی قازی دەڵێ برۆن منیش هەر ئەو شەوە چوومە گاڕاجی دوو ماشێنم هێنا و ٤٥ نەفەر کە زۆربەیان قاچاغ و قاچاغچی بوون و هەموویشی بە چەکی خۆیەوە سواری ماشێن بووین و بە نێو میاندواودا چووینە تەغیابات(١) کە فیدایی ئازەربایجان لەوێ بوون .ئارامی ئەرمەنی (٢) ساختەچی رەئیسی ئەو فیداییانە بوو بە وارید بوونی ئێمە زۆریان پێخۆش بوو. ئەو شەوە لە تەغیابات جێ و رێیان نیشان داین. بۆ بەیانی پاش نانخواردن ئارام گوتی برۆن بۆ میاندواو. قارەمان نێوێک کە ئەویش هەر هەرمەنی بوو وەپێشمان کەوت بۆ میاندواو لەوێ لە چایخانەی مەلا نێوێک کردمانە مزڵ لە تەنیشت پادگانێ بەرامبەر بە ئیدارەی دژبان لای خوارەوەشمان ئیدارەی ئەمنییە بوو بارگە و بنەمان بە عەرزێ دادا و بۆی دانیشتین چەند رۆژان لەو چایخانەیە بووین بەڵام سەرباز و ئەمنییە وەدەر ناکەون شوێنەکانی خۆیان هەموو سەنگەربەند کردووە جارجار و کەم و کوور ئاژان دەردەکەون شەوێک لە دوویان ناردم بۆ تەغیاباتێ کە چووم چەند نەفەر لای بارام بوون. یەکیان پێیاندەکوت عەزیمی پاش چاک و خۆشی کردن دەگەڵ من رووی دەئارامی کرد و بە سرت و خورت کەمێک دوان ئەو جارسێ کەسیان هەستان و دەستیان دە دەستی هەموویان نا و وەدەرکەوتن ئەوان کە رۆیشتن ئارام رووی تێکردم و گوتی :

دەزانی بۆچی لە دووی تۆمان ناردووە ؟ چوار نەفەر پیاوی گەورە هەن دەبێ لە نێو بچن ئەو چوار کەسە دەسترۆیون و پشتیوانی لە دەوڵەت دەکەن و ناهێڵن پادگان و ئیدارەکانی دەوڵەت دەستی فیداییەکان بکەون ئێستاش لە تۆ بەولاوە لە کەسی تر رانابینین تا ئەو کارەمان بۆ بکا کوتم ئەو کەسانە ناناسم یەک دووهەم ئەو هەموو فیدایی ئازەربایجان هەیە بۆچ بەوان ناسپێری ئەو فیداییانە ئەو کەسانە زۆر بە باشی دەناسن رێوشوێنەکەش لە من باشتر شارەزان هەرچی کوتم و کراندم بیانوویەکی هێنایەوە ئەو هەرمەنییە ساختەچیە زۆر زمانلووس و تەڵەکە باز بوو ئاخری پیشاندمی و بەڵێنیم پێدا. کوتم من ئەو کەسانە ناناسم دەبێ کەسێکم بە شارەزا دەگەڵ خەی ئەویش هەمان کوڕە هەرمەنی کە دەگەڵمان هات بۆ میاندواێ و ناوی قارەمان بوو بە چاوساغ دایمێ. و دەگەڵمان گەڕاوە بۆ میاندواوێ . هەر ئەو رۆژە دەگەڵ هەواڵەکانم لە چایخانە دانیشتبووین هەتیوی هەرمەنی وەژووری چایخانە کەوت و چاوێکی لێتروکاندم و بانگی کردمە دەرێ مستەفا زینەتی ئەوەی دیت و وەدووم کەوتە دەرێ هەرمەنی کوتی: مەشەدی سەلیم خان وا لە ژێلاڵدێت. چوومە نێو خەیابان و سەلیم خانیش دەگەڵ چەند کەسان بە قسەکردن لێمان نزیک دەبۆوە ئەوانەی دەگەڵی بوون چوون بۆ گاڕاج و خۆشی چوو بۆ دژبان تاوێکی خۆش لەوێ مایەوە دیار بوو تەلەفونی دەکرد پاشان لە دژبان هاتە خوار و سواڵکەرێک لەبەر دەرکی دژبان دەستی بۆ درێژ کرد و دەریهێنا پارەی دا بە سواڵکەرەکە لەو دەمەشدا چەند نەفەر نۆکەری ئاغاکانی دێبوکری تووشم ببوون و دەقسەیان گرتبووم بایی تووڕێکیان لێ حاڵی نەدەبووم ئاخر هۆشێکم هەر لە سەر مەشەدی سەلیم خان

بوو خۆ نەمدەزانی باسی چی دەکەن هیچ گوێم نەدەدا بە قسەکانیان لەو عانەیدا خان یەکسەر بە نێوەڕاستی خەیاباندا هات تا گەیيە ئاستی ئێمە چاوم لە مستەفای ترووکاند و کوتم زووبە مستەفاش دەریهێنا تفەنگێکی لێدا و کابرا کەوت و کەلاکی درێژ بوو. ئەو پیاوانەی لە لام بوون کە ئەوەیان چاو پێکەوت دەخۆیان نووسان و رایانکرد هەرچی بازار و دوکانی ئەو شارەبوو تێکیان هاویشت و دایانخست و یەکسەر بۆ ماڵەوە کەس لەو نێوەدانەما. کووچە و کۆڵان ، بازاڕوخەیابانی ئەو شارە چۆلوهۆڵ بوو ئێمە بۆمان نەکرا بگەڕێینەوە بۆ لای هەواڵەکانمان لە راستیدا ئەوان خەبەری ئەو کارەیان نەبوو کە ئێمە کردمان کە وادەزانن دەچنە سەربانی چایخانە و دەوروبەری و رووبەرووی پادگان و ئیدارەی ئەمنییە خۆیان قایم دەکەن و چاوەڕوانی پێشهاتەکان دەبن من و مستەفاش روومان لەو چایخانەیەکرد کە لە لای کارخانەی قەندی بوو پاشان چەند ساڵداتێکی شۆڕەوی بە سواری دێنە نێو شار و کەمێک دەخولێنەوە و دەست بە سەر دۆخەکەدا دەگرن کە وڵات ئەهوەن بوویەوە ئێمەش هاتینەوە لای هەواڵەکانمان لالووت بوون دەیانگوت بۆچی کە ئەو کارەتان دەکرد بە ئێمەشتان نەدەکوت با هەموو بەیەکەوە کردبامان ئەدی گەر کێشەیەک بۆ ئێوە ساز بووبا چیتان دەکرد گوتم من دەمزانی کە هەرمەنی بۆ ئەو کارە چاوی لە من ترووکاند و بانگی کردمە دەر و منیش دووی کەوتم تا ئێوە بە کارەکە نەزانن و کێشەتان بۆ ساز نەبێ و گەر بەڵایەک بە سەرم هاتبا با هەر من تێداچووبام نەک ئێوە. هەمووتان خەریکی قومار کردن بوون و تەنیا مستەفا ئاگای لێبوو کە هەرمەنی چاوی لە من هەڵترووکاند بۆیە دووم کەوت دەنا ئەویشم نەدەبرد . بەو قسانە ئەهوەنم کردنەوە و لە دڵیان هاتە دەر ئەوە یەک لەو چوار کەسە لە ناوچوو مایەوە سەرگوردی ئەمنییە و خانێکی دیکە بە ناوی سارم خان و چوارمین کەسیشم لە بیر نەماوە هەر ئەو رۆژە زۆر چاوەڕێ بووین کە ئارامە تڕکەنی هەرمەنی کەسێک بنێرێ تا دەگەڵمان بێتە بەڵەدی و ئەو دوو کەسەی دیکەمان نیشان بدات بەڵام کەس نەهات ونەمانزانی لە ترسان لە چ کونێکدا خۆی شاردۆتەوە ئێمەش سەرگوردی ئەمنییە باش دەناسین خۆمان لە کۆڵان حاشاردا بەشکوو بەو شوێنەدا بێت و بڕوات ئێمە شەش کەس تا لای نیوە شەوچاوەڕوان بووین کەس بەو ئارامانەدا نەهات و نەچوو. ناچار خەو هێرشی هێناو چووینەوە بۆ چایخانە و لێینوستین بەیانی خەبەریا پێداین کە پاش کوژرانی ئەو خانە ئیدارەی ئەمنییە بە شەو رایانکردووە. دەستێک فیدایی ئازەربایجان بە سەرۆکایەتی ئیلخانی ئەرمەنی لە کارخانەی قەندی بە ماشێنی راوەستا بوون ئێمەشیان گاز کردو سواری ماشێن بووین وەدووی ئەمنییەکان کەوتین بۆ هەوشار و چارداورو و تا گەیشتینە دێی ئیفتیخاری چارداورو و لە رێگا دوو ئەمنییە تووش بووین و چەکمان کردن و سواری ماشێنمان کردن درکاندیان کە چەند ئەمنییە لەو دێیە خۆیان حەشار داوە چووینە نێو دێ ئیفتیخار خۆی و چەند نەفەر لە دێ بوون هەڵمپێچان بۆ ئەمنییەکان حاشای دەکرد و دەیکوت شتی وا هەر نییە ئەمنییەی چی و شتی چی؟ خەریکبووم بیکوژم کەچی ئیلخانی هەرمەنی سەرۆکی فیداییەکان پێشی پێگرتم بە هەواڵەکانم کوت دێیەکە هەمووی بگەڕێن. لە ماڵە ئاغای دوو بارگین کە وادیاربوو بارگینی ئەمنییە بوون لە تەویلە دەریان کێشان دیسان ئیفتخارم هەڵپێچا بەڵام هەرمەنی گاور رازی نەبوو بە ناچار دێمان بە جێهێشت و تا مەحموودجغ شوێنیان کەوتین بەڵام هیچمان دەستگیر نەبوو گەڕاینەوە بۆ دواوە لە کارخانەی قەندی دەگەڵ فیداییەکان لێکهەڵبڕاین ئەوان چوونەوە بۆ تەغیابات و ئێمەش چووینەوە بۆ میاندواو.

ئەوە ئیداراتی دەوڵەتی لە تەورێز و مەراغە تەسلیم بە خەڵک و فیداییەکان بوون لە هەموو شارەکانی ئازەربایجان هەر ئەمنییە و پیاوی دەوڵەتە چەک فڕێدەدەن و هەڵدێن بەڵام ئەو میاندواوە تەسلیم نابێ بە کوشتنی سەلیم خان هەوەڵ شەو ئیدارەی ئەمنییە و ئەو خان و مانانەی میاندواو کە لاگیری دەوڵەت بوون هەموو رایانکرد ماوەتەوە پادگانی میاندواو کە یەک دوو هەزار سەربازی لێبوو ئەویش وەک دەیانکوت ئەو مەشەدی سەلیم خانە پێشی پێگرتبوو کە خۆ تەسلیم نەکەن کوتبووی تەسلیم مەبن من ئازووقەی چەندینساڵتان دەدەمێ ئێستا کە تەشریفی کۆچی دوایی کردووە ئیدی پشت و پەنای سەربازخانە نەماوە و ورەیان دابەزیوە هەر ئەو شەوە لە لایەن عەزیمییەوە ئەمرم بۆهات کە دەبێ دەگەڵ هەواڵەکانم پادگان دەورە بدەین دەنا رادەکەن شەو لە دەوری سەربازخانە خۆمان حەشاردا سەربازەکان لە قوللەکانەوە قسەمان دەگەڵ دەکەن لای نیوەشەو بوو سەربازێک لە قوللەیەکەوە کوتی ئەوە نەفەرێک دەنێرینە لاتان بۆ قسەکردن تەقەی لێمەکەن دیتمان نەفەرێک چرایەکی دەستی لە پێشەوە دایيسێت هاتە لامان گرووبانێکی جحێل بوو دەورەمان دا و هێنامانە لای خۆمان کوتی ئێمە تەسلیم دەبین منیش چوار نەفەرم دەگەڵ خست و ناردم بۆ تەغیاباتێ تا ئەوان چوون و هاتنەوە رۆژ بۆوە چەند نەفەر ئەفسەری ئازربایجان دەگەڵ ژێنێراڵ عەزیمی هاتن و دەستیان دەناودەستی نام و بڕێکیشیان شووتی وەبن هەنگڵیدام و لە سەر بارودۆخی سەربازخانە لێیپرسیم و منیش هەمووم بۆ باس کرد دەو قسانەدا بووین دیتمان ئەوە فیدایی ئازەربایجان رێچکەیان بەستووە و دێن لە ژێڵڵا بڕێکیان دێن و خۆ لە عەرزی دەدەن یانیها ئێمە

سەربازخانەمان دەورە داوە وردەوردە سەربازخانە خۆی بەدفەستەوە دا عەزیمی خۆی و چەند نەفەر ئەفسەرەکە چوونە ناو سەربازخانە تا کەل و پەل لە سەربازەکان وەرگرن و لە سەربازخانە وەدەریان نێن و رەوانەیان کەن بۆ ئازەربایجان بەڵام ئێمە کە بووین بە باعیسی خۆ بەدەستەوەدانی سەربازخانە رێگایان نەدا بچینە ناو پادگانەکە تەنیا بۆ دەستخۆشانە دوورەشاشی قورس و چەند تفەنگی برنو و هەر نەفەر و قومقومەیەکی ئاویان دا بە پێشمەرگەکان و گەڕاینەوە بۆ شار. لە شاری ئیدارەی ئەمنیە دەستی لێنەدرابوو باقی حەسەنە شەلی خۆی و چەند پێشمەرگە چوون و ئاژانەکانیان چەک کرد ئیدارەی ئەمنییەش کە پێشتر چۆڵیان کردبوو چووین لەوێ جێبگرین ئەوەندەمان زانی دەستێک سواری فیدایی ئازەربایجان هاتن برێک خۆیان تووڕە کرد و وەدەریان ناین باقی حەسەنە شەلی خەریک بوو کێشە بکا من نەمهێشت و ئەهوەنم کردەوە بە فیداییەکانم گوت : ئێوە شەو لە کوێ بوون کە ئێمە سەربازخانەی دەوڵەتمان بۆ خستن ئێستا شنگڵتان لە خۆتان داوە و هاتوونە سەر حازری و بزری و ئێمە دەردەکەن.من لەوکاتەوە ئەو ئازەربایجانانە باش دەناسم و دەزانم چ ماڵێکن ئەوانە جامیێی کوردیان ناوێ ئێستا نێویان لە خۆیان ناوە ئازەربایجانی لەوەپێش ئەوان بە ئێمەیان دەکوت کورد ئێمەش بەوانمان دەکوت عەجەم ئەو میاندواوە سابڵاغی گرتی ریشەی کارەسات سابڵاغی لە نێوی بردەنا ئەوە غیرەتی عەجەمان نەبوو تخوونی خان و مان و ئەمنییە و نەزمیە و سەربازخانەی حکومەت بکەون زۆرمان کۆمەگ بەو عەجەمانە کرد وەنەبێ بە خەیاڵ بێت یان درۆ شایەدی موحتەبەر هەیە هیچ ئەو پێشمەرگە و هاوالانەی لە میاندواو دەگەڵم بوون ئەفسەری شوڕەوی کە لەو ناوچەیە بوون هەمووی ئاگادارن بە تایبەت(نماز علی اوف) لە هەموویان ئاگادارترە کە من چیم بۆ ئەو عەجەمانە کردووە و تەنانەت لە داهاتووشدا هەر بۆمکردن کە باسی دەکەم ئەوەندەم کرد بۆیان کە لە لایەن ئەفسەرانی شۆڕەویەوە خەڵات کرام هەر خۆم دەزانم چ عازابێکم بۆ ئەو تورکانە کێشاوە. بەلێ شان بە شانی ئەو ئازەربایجانیانە میانداومان لە دەوڵەت پاک کردەوە هەتا دەگاتە مەحموودجخ و هۆڵە سو جا ئارامی هەرمەنی سیپەی داکوتا لە هۆڵە سو ئاغاکەی ئەو دێیە کە ناوەکەیم لە بیرچۆتەوە یەکجار دەوڵەمەند بوو ئەوکە ساحێب دێ بوو رایکردبوو و ئارامی هەرمەنی بە میراتی ئاغای شاد ببوو و هەموو ئەو قەسرو قوسورەی کە ئاغای جێیهێشتبوو کێشایەوە بۆ تەغیاباتێ کاتێک ژنەکەی ئارامی هات بۆ خاکی شووڕەەی دوو ماشێنی کەلوپەلی قیمەتی دەگەڵ خۆی هێنابوو . ئارام لە زەمانی رەزاشای گاراجدار بوو ئەوەی رۆژبەرۆژ گیری کەوتبا نەیبوو بیخوا وهەمیشە مەحتەل بوو ئیتر بەوسەناعەتەی دەستی گیر بوو و خۆی دەوڵەمەند کردو هەتا ملان تێیخزاند. پاشان ئێمە هاتینەوە میاندواو لەوێ گوتیان قازی محەمەد هاتۆتە میاندواو و دەیهەوێ بچیتە تەورێزێ داوای کردووە پێش ئەوەی بڕوا بۆ تەورێز چاوی پێت بکەوێ ئێستا لە ئیدارەی لای (نماز علی اوف) ە کە چووم سڵاوم کرد و ئەویش بە گەرمی سڵاوی ئەستاندمەوە و فەرمووی کردم تا لای دانیشم زۆر بە رووخۆشی حال و ئەحواڵی پرسیم و تاوێکی باش دەگەڵم دوا (نماز علی اوف) لەلای قازی زۆر هەڵیدامەوە و تاریفو پەسنی منی کرد و هەروا بە دەم پێهەڵاکوتنمەوە لە سەر جێی خۆی راست بۆوە و دوو قوتووی دەرهێنا و دای بەمن و گوتی:ئەوە خەڵاتی حکومەتی شۆڕەویە بۆ پیاوە ئازا و نەبەردەکان دەیدەم بە تۆ لەبەر ئەوەی شایانتە منیش زۆرم پێخۆش بوو کە لە کن قازی ئەو خەڵاتەی دامێ ئاخر هەستم دەکرد کە قازی خۆی بە من رووسوور دەزانێو منیش هەروەها وامدەزانی کە هەم قازی و هەمیش کوردم سەربەرز کردووە لە کۆتاییدا قازی کوتی من دەڕۆمە تەورێز تۆش بگەرێوە بۆ سابڵاغ لێرە کاروبارت نەماوە ئەورۆژە هەموو هەواڵەکان گەڕاینەوە بۆ شاری لەوێ دیتم سەید پیرە لە شوێنەکەی من لە ئیدارەی شارەوانییە دیاربوو کاروباری شاری باش هەڵدەسووڕاندپاش چەندرۆژان قازی لە تەورێز هاتەوە ئازەربایجان حکوومەتی میللی خۆی دامەزراندووە بەڵام قازی هەر لە هاتوچۆدایە و جارێ حکوومەتی دانەمەزراندووە.

(کتێبی کوردبوون بەشێک لە بیرەوەرییەکانی حەمەدی مەولوودی)

(تەوزیحاتەکە ئی وریا ماملێ یە)

(١) تەغیابات یا (تقی آباد) ئەوکاتە گوندێکیمیاندواوێ بووە کە دوو کیلومیتر لەو شارە دوور بوو و لە باشووری ڕۆژهەڵاتی میاندواو هەڵکەوتووە ئێستا دەگەڵ شاری میاندواو تێکەڵ بۆتەوە .

(٢) سەبارەت بەو کەسە زانیاری زۆر دەست ناکەوێ وەک دەگوترێ هەرمەنییەکی ئازەری زمان بووە کوردییەکی باشی زانیوە دوکتور ئاسۆ (قادر محمودزادە) لە کتێبەکەیدا دەڵێ کەسێکی دەستڕۆیشتوو بووە لە ناو فیداییەکانی ئازەربایجان و لە میاندواو پیاوێکی ناسراو بووە هەروەها لە ناو فرقەی دێموکڕاتدا لە باکۆ بەرپرسیارەتیی بەشی دارایی و ئەمانەتداریی ئەو فرقەیەی لە تاراوگە لە سەرشان بووە برایەکی هەبووە بە ناوی عیشقی خان کە دواتر لە باکۆ دەگیرسێتەوە و لە سێبەری فرقە و حزبی کومونیستەوە دەستی زۆر دەڕوا خوشکێکیشی هەبووە بە ناوی وانیا کە ئەویش لە ئازەربایجانی شووڕەوی دەگیرسێتەوە و مێرد بە پیاوێکی عەرەبی مووسڵاوی دەکات بە ناوی الحیو هەروەها یەک لەو کەسانە بووە کە ڕاستەوخۆ لە بن دەستی ئەفسەری تایبەتی ئەرتەشی سوور بە ناوی (نمازعلییوف) کاری کردووە و لە شاری ساباڵغیش کەسێکی ناسراو بووە و تەنانەت لە گێرە شێوێنیەکانی ساباڵغ لە ڕووداوەکانی دوای خەرمانانی ١٣٢٠ ی هەتاوی (مانگی ئوت و سێپتامبری ١٩٤١ ی زایینی) دەستی هەبووە ماموستا محەمەدی سەمەدی لە کتێبی(تاریخ مهاباد) لە زمان ماموستا مەلا قادر مودەریسی لە نامیلکەی ژ،ک چ بوو چی دەویست و چی لێ بەسەرهات لە لاپەڕەی ١٠٧ دا باسی ئارامی هەرمەنی دەکات و بە کەسێکی ئاژاوەگێڕ دەیناسێنێ.